

Вивчення прислів'їв і приказок на уроках української літератури у школі

У шкільному курсі української літератури (розділ «Усна народна творчість») важливе місце має належати аналізу національно-культурних компонентів або т. зв. етнокультурознавчої лексики (термін Л. Левченко), що відображає національні особливості рідної мови: історію, побут, культурні традиції, мовленнєвий етикет, загальнолюдські цінності та ідеали.

Вивчення фольклорних творів на уроках української літератури здійснюється з урахуванням принципів послідовності, систематичності, науковості, природовідповідності. Усна народна творчість супроводжує дітей із раннього віку (казки, лічилки, примовки, заклички, скоромовки, дражнилки, мирилки та ін.).

У 5-му класі учні ознайомлюються з малими жанрами фольклору (тема «Прислів'я та приказки»). У цій темі розглядаються народні уявлення про довколишній світ та його оцінка у прислів'ях і приказках, показується краса слова і мудрість нашого народу. Звернення до малих форм фольклору сприяє міцнішому і свідомішому засвоєнню матеріалу на уроках і в позакласній роботі з української літератури та з інших гуманітарних дисциплін, допомагає зрозуміти їхню національну своєрідність.

Все ж таки вважаємо, що програмою з літератури в 5 класі відводиться обмежена кількість годин на вивчення малих форм фольклору, що не сприяє

глибокому, осмисленому вивченню цієї проблеми. 5-ий клас – особливий етап у розвитку літературної освіти школярів. Звернення до творів усної народної творчості обумовлене потребою в самоствердженні, високою сприйнятливістю молодшими підлітками народної творчості, близькістю фольклору як усного слова до активної мови учня.

Багатство змісту і форми, простота і ясність думки, краса і влучність народної мови творів фольклору в шкільному вивченні збагачують знання учнів про природу і навколишнє середовище, формують у них високі моральні і духовні якості, розвивають їхній естетичний смак, залучають дітей до витоків образної народної мови. При їх осмисленому, цілеспрямованому вивченні розширюється світогляд учнів, поглиблюються пізнавальні інтереси, активізуються практичні уміння школярів [1, с. 2-3].

На першому уроці з вивчення малих жанрів фольклору вчителю необхідно ознайомити учнів з поняттями «прислів'я», «приказка», історією їх виникнення, їх видами, а також показати відмінності між ними. Учитель на уроках і в позаурочний час повинен формувати в учнів захоплення кмітливістю та мудрістю нашого народу, проводити роботу над осмисленням ролі в сучасному світі цих якостей, розвитком афористичності й точності думки, уваги до вибору лексики для власних висловлювань.

Невеликі за обсягом, специфічні за способом вираження думки, прислів'я і приказки виробили певні риси жанру, особливості композиції. Усі прийоми і засоби підпорядковані законам жанру, основна риса якого – лаконізм. Прислів'я – це короткий влучний і образний народний вислів настановчого характеру, який виражає закінчену думку. Приказка – коротенький влучний, яскравий вислів, що не має повчального характеру і не виражає закінченої думки, а тільки натякає на висновок (часто приказка є частиною прислів'я).

У програмі з української літератури для 5 класу визначено таке важливе вміння учнів, як «уміти відрізнити прислів'я від приказки та пояснювати їх,

проектуючи на ситуації сучасного життя», а також запропоновано учням для вивчення напам'ять 20 прислів'їв і приказок (на вибір) [3].

Учитель може підказати учням, що тексти для вивчення їм краще записати від старожилів, своїх рідних і близьких людей. Отже, учитель залучить учнів до пошукової українознавчої роботи зі збирання і фіксації прислів'їв і приказок, які перебувають у активному вжитку. Відтак в учнів виникне бажання послуговуватися записаними зразками прислів'їв, використовуючи їх відповідно до тієї чи іншої ситуації.

Усе це багатство може і має прислужувати дитині тільки за однієї умови – ранній розвиток вербального інтелекту і надійний переміологічний тезаурус – запас у мовній пам'яті прислів'їв і приказок як засобів змістовної, якісної оцінки власного досвіду.

Від батьків, учителів і оточення передаються дітям ті культурні цінності, колективні архетипові образи, на основі яких твориться власна картина світу, система стосунків із ним, формуються моральні норми. Тобто йдеться про освіту як привласнення культури, як «освітлення» власної картини світу духовними національними цінностями.

Для кращого засвоєння і розуміння змісту прислів'їв доцільно використовувати такі завдання для учнів:

1) на групування декількох прислів'їв аналогічного чи протилежного змісту. Для цього треба не тільки розуміти переносне значення прислів'їв, а й зіставити їх, диференціювати за суттєвими ознаками. Таке завдання на встановлення асоціативних зв'язків потрібне і важливе для розвитку мислення дітей;

2) вибрати з-поміж 8–10 прислів'їв ті, з якими ти погоджуєшся чи не погоджуєшся, а потім пояснити свій вибір. Це завдання сприяє активізації емоцій-почуттів, інтелекту та досвіду;

3) на співвідношення прислів'я з декількома фразами-варіантами тлумачення. Одне з них правильне, інші – подібні у формально-лексичному

відношенні. Наприклад, знайдіть прислів'я, яке поєднане одним смислом із прислів'ям «Яблуко від яблуні недалеко падає» (яблука ростуть у садку, яблука ростуть на яблуні, які батьки – такі й діти, червине яблуко скоріше падає);

4) добір до текстів тематично об'єднаних прислів'їв і приказок, які можна використовувати для ілюстрації думок.

Для закарбування прислів'їв у мовній пам'яті доцільно подавати їх учням:

1. *За такою схемою:* 1) прислів'я; 2) тлумачення його символіки, метафор; 3) визначення особливостей граматичної та синтаксичної конструкції; 4) з'ясування прямого значення прислів'я; 5) семантизація переносного значення; 6) ситуативна характеристика вживання прислів'я; 7) ілюстрації, трансформації, варіанти, синоніми-антоніми прислів'я [2, с. 338].

2. *За такими тематичними групами:* 1) про країну, рідний край; 2) про природу; 3) про навчання і розум; 4) про працю; 5) про здоров'я; 6) про дітей і батьків; 7) про родину; 8) про правду і кривду; 9) про добро і зло; 10) про честь і совість; 11) про дім і господарство.

Отже, вчителю належить так організувати роботу на уроці з вивчення прислів'їв і приказок, щоб учні усвідомили необхідність їх вивчення, записування від інших людей, розуміння їх значення, а також збагачували ними своє мовлення.

Література:

1. Кузько П. В. До питання про перспективність дослідження паремій. Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педуніверситету, 2003. 140 с.
2. Федоров В. Психологія народної мудрості: пареміологічний довідник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 352 с.
3. Шабельникова Л. Українська література. Підручник для 5 класу. К.: Грамота, 2005. 296 с.

